

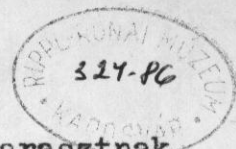
Az 1986. évi Néprajzi és Nyelvjárási önkéntes gyűjtőpályázatra készítettem.

Nagyberki község

/1930- 1940/

Somogy megye Nagyberki község honismeretéhez tartozik amelyet itt most leírok: az 1940-es évekről van szó. A község sik területen épült, egy főutcája, és egy mellékutcája van, amelyet Vár utcának neveztek el, hogy miért kapta ezt a nevet, annak idején kérdeztem az itt lakókat, azt mondták, hogy azért, mert több olyan jobbmódu pógár lakott itt, akik olyan téglakerítést építettek, mintha csak vár lett volna. Itt is sok zsellérsorsu ember lakott, akik a környékbeli pusztákról költöztek ide. Olyan egy szoba-konyhas házat laktak, amely vályoggal volt építve, ekkor már inkább a tehetségesebb családok téglából építkeztek, de igencsak hosszú idő telt el, mire az építkezést elkezdhettk. Ennek több oka is volt, csak egy párat sorolok fel: a gazdálkodók, hogy a pénzüket össze tudják gyűjteni, azért azt csinálták, hogy törzskönyves szarvasmarhákkal foglalkoztak, tenyésztették. Ez a vidék igencsak alkalmas volt. Hogy miért ismerem így? Azért, mert itt a Nagyberki pusztán mint mezőgazdasági cseléd, és mint napszámos dolgoztam, sőt amikor a pusztagazdával összevesztünk, akkor meg a községben gazdaszóga voltam, rövidebb, vagy hosszabb ideig.

A Nagyberki község az 1940-es években lakóinak létszáma olyan 2500 fő volt. Nem kellett a jegyzőségre elmenni, hogy az ember megtudja, hogy milyen összetételű a parasztság, aki itt élt az tudta, hogy ki a gazdag, és ki a szegényember. Lehet, hogy 5-10-el több volt a középparaszt, vagy a szegényparaszt, talán nem is ez a lényeges, hanem az, hogy is éltek itt az emberek annak idején. A paraszt család jobbmóduságát úgy is meg lehetett ismerni, hogy jobb házakban laktak, sőt az utcai kerítések mutatták, hogy anyagilag jól áll a család.

Akinek már 10-15 hold földje volt, az igen csak jómódu parasztnak számított, sőt a nyárimunkáknak egy részét már nem is végezték, az aratást, kapálást kiadták részmunkásoknak, mint harmadosban, a kukorica, répa művelését. A gabonaaratást 10. részben adták ki. Gyengén teremtek a földek, azt azért is tudom, mert én a nagyszüleimmel több éven át mint részesaratók dolgoztunk. Még a középparaszt nevére is pontosan vissza tudok emlékezni: Rajci Jánosnak hívták. Minden évben amíg itt laktunk, önük arattunk, vállaltuk a kapálást is. A község földje a Nagyberki pusztától északra terült el. Gászlópuszta Palavicsei gróf földbirtokával volt határos. A parasztság egy széles földuton közlekedett, amely átvezetett a Nagyberki puszta határán. Így aztán az uradalmi cselédek, summások gyakran találkoztak a paraszttal. Bizony, hogy nagy különbség volt a paraszt és az uradalmi cselédemberek között. Az életmódjukat egy nap alatt nem is lehet összehasonlítani.

A parasztokat a föld kötötte, ha éppen a munka engedte, akkor bárhol is szabadon eltávozhatott, de viszont a pusztai cselédember az nem mehetett. Nagyberki község határában sovány földek voltak, mert egy-egy hold földön 12 métermázsa gabonánál több nem termett.

Az 1940-es években itt az istálló szarvasmarha tenyésztés volt elterjedve, még hozzá az apaállatokat tenyésztették, ha a szerencse a család mellett volt, 2 évesig fel tudták nevelni, a bikaborjut, s a gazda szép összegű pénzt kapott. Az állattartás annyira elterjedt, hogy akinek 1-2 hold földje volt, szarvasmarha tenyésztéssel foglalkozott. Szinte egy-egy parasztistálló jobban meg volt építve, mint a parasztház. Több helyen lehetett látni, hogy a lakóház zsuptetejű volt, az istálló meg cserepes, s téglából volt építve, az épület. A földeken szalastakarmányt termeltek, mint például: lucernát, lóherét, zabosbükönnyt, ezeket úgy vetették a gabona közé, hogy amikor a gabonát learatták, ezeket a takarmánynövényeket még az évben, október vége felé már egyszer meg is lehetett kaszálni, ha kedvezett az időjárás, szép mennyiségű takarmányt gyűjtöttek be.

Annak idején ezen a vidéken csak szabadkemencés téглаégetők voltak. Legismertebb a kispátpusztai, a mósódósi, batéi. Annyit nem tudtak gyártani, hogy az igényeket kitudták volna elégíteni. Így aztán a községi előljáróság azt javasolta a jegyzőségnek, hogy téglajegyet adjanak. Így aztán elég nagy volt az érdeklődés az új téglá iránt. Ahogy a kemencéből kirakták a téglát, nyomban a lovas, vagy a tehenes szekérrel rakták, s szállították. A téглаégetőnél a kiégett, friss téglákat csakakkor rakták 250-es stócba, ha rossz idő volt, nem lehetett állati erővel vontatott járművekkel megközelíteni az égetőt, mert földút volt, és a legtöbb helyen, a réten, vagy annak közelében volt.- Ilyen volt Kispátpusztán, Mósódóson és Batéban. Nehézségbe ütközött a vályog égetése, a fa igen költséges volt. Éppen azért szenet használtak az égetésnél, amelyet a komlói szénbányától kaptak. Ahol a szénkirakást tudták eszközölni a legközelebbi vasutállomás Baté, Csoma vasutállomás. Itt a szállítás sok gondal járt, mert ha szombaton, vagy vasárnap érkezett, s ha azonnal nem tudták kirakni, fekbért kellett fizetni. Azonban az urak, azzal mit sem törődtek, hogy vasárnap van, a cselédek kötelezték ünnepeken is szállítsák a szenet. Ezt is azért tudom, mert mint uradalmi cseléd kocsis több éven át szállítottam a szenet.

1940-es években Nagyberki község főutcáján úgy a jobboldali, mint a baloldali részén szederfák, de úgy is mondtuk, hogy eperfák voltak ültetve. Értékes fák voltak, mert szépen teremtek szedret, amelyet mi cselédek, zsellérsorsuak ahogy érett, leszedtük, igen sokan kenyérrel, de annélkül is ettük a fán, vagy a lerázott szedret. Volt fehér, fekete, hamvasszínű szeder. Csak akkor volt kellemetlen, amikor hirtelen jött a vihar, és leverte a szedret, és olyankor már nem sikerült mindig összeszedni, mert ha jöttek a disznók, azok aztán felszedték. Meg ide jártak a baromfiak, főleg a récék, ludak, azon aztán oda tették a becsületüket. A szederfa hasznos volt, mert a levelét leszedtük, selyem-

hernyó tenyésztéssel foglalkoztak az emberek. Az állam, pontosabban a Futura, a gabona átvevőhelyen adtak hernyókat nevelésre. Ahogy kezdtek enni, szinte óráról-órára szemlátomást fejlődtek. Megérte, hogy foglalkoztak az emberek ezzel, mert ha sikerült, akkor pénzhez jutottak. Igaz, hogy 8-9 héten át kellett őket nevelni, szinte más falevelet nem is lehetett nekik adni, mint csak eperfalevelet, arra aztán vigyázni kellett, hogy nehogy vizes legyen, mert akkor elpusztultak, az pedig azzal járt, hogy még a tenyésztőt meg is birságolták. Így aztán a falevelek szedésére minden nap frissen került sor, amikor a harmat nem volt a faleveleken. Sokan foglalkoztak ezzel az 1940-es években. Ugy hallottuk, hogy azért kellett, mert abból készítették az ejtőernyőket. Valószínű, hogy igaz lehetett az értesülésük, mert a II. Világháborúnak a kellős közepében voltunk. A selyemhernyók tenyésztéséhez igen csak száraz, és jó meleg épületre volt szükség. Leginkább a zsuptetejű házak voltak erre alkalmasak. Minint uradalmi cselédek, azért is tudtunk ezzel foglalkozni, mert az a ház amelyben laktunk, a kövesut mellett az uradalmi kastéllyal szemben zsuptetejű volt. Itt most csak egy-két rövid téglából átalakított földszintes ház állt. Ahogy a kövesuttól húzódott a Főutca a vasutállomás felé, az utkereszteződésnél volt egy közös kerekeskut, vele szemben Farkas Mihály hentes és mészáros kocsmája, és vegyesboltja.

Itt egy kis kitérést kell hogy tegyek, mert Farkas Mihálynak volt egy igen magas és erőstestalkatu felesége, és egy nős fia. Farkas Mihály elszerette a fia feleségét, igaz lehetett, mert ha a boltban volt, és férfit szolgált ki, féltékeny volt, sőt a kocsmában nem is igen engedte be, nehogy ott az italos férfiak kacérkodjanak vele. Ez a hír valóság volt, mert az 1960-as években megtudtam, hogy Farkas Mihály a fia feleségét, feleségül is vette, köztük 30 év különbség volt.

Mikor már a hernyók olyan szépek voltak, hogy nagyobb hely kellett, akkor az egész padlást elfoglalták. Mikor már kifejlődtek, nem

lett volna, vagy francia őszibarack, de viszont hagyományos aprószemű őszibarack az volt. A falusiak úgy mondták, hogy boróc szilva, meg hogy sziva. A tyuknak azt mondtuk, hogy tik. Kacsának meg azt, hogy réce, csirkének meg azt, hogy csibe. Elterjedt szólás-mondás volt a faluban az idősebb parasztasszonyok részéről, ha fiatalot megszólítottak, akkor azt mondták például, hogy gyere ide Szógám! Kinek a kenyerese vagy? - kérdezték. Olyankor arra gondolt, hogy kinek a fia. Ilyen gyakori szóhasználat, beszéd volt. Isten ucsa, hogy olyan vagy, mint apád, vagy anyád. Nem is tudnának letagadni. Itt Nagyberkiben a községhez közel szőlőművelés nem volt, hanem a Szalacsikai hegyekben, és Homok-hegyen volt. Éppen ezért kevés parasztnak volt szőlője. De ha mégis akadt, a ház körül, az is direkt-termő volt, mint ilyen a noha, amelyet a hatóságok már akkor is tiltották a termesztését, de azért csak nem lehetett teljesen megszüntetni. Termett is, nem volt kényes az időjárás viszontagságaira. Otelló fajta szőlőt termeltek a kertben, vagy az udvarban. Mással nem is permeteztek az emberek, mint rézgáliccal, de legtöbb ember még azzal sem. Mondták, hogy terem ez, nem árt neki se köd, se jég, se harmat. E fajta szőlőkre nézve, azt is beszélték az emberek, hogy Jáger Pista bácsi azért zavarodott meg, mert sok nohabort ivott. Azt is beszélték a falusiak, meg hát a pusztaiak is, hogy azért van a községben olyan sok buta gyerek, mert a direkt-termő szőlő borát isszák, amelyben sok a metilalkohol, és az igen csak ártalmas, a központi idegrendszerre, a fehérállományra. Például: lehet hogy a megfigyelésnek van alapja, mert Somogy megye Gölle községben jártam iskolába, ott is termelték a noha szőlőt, valóban több falusi gyerek volt az iskolában, akik még olvasni-írni is alig tudtak megtanulni.

Nagyberki község régi magyar falu, az 1900-as években fejlődött községgé. Az 1930-as, 40-es, sőt még az 1950-es években is erősen érződik a régi paraszti gazdálkodás vonásai. Az itt élő emberek életmódját a földművelés, állattenyésztés határozta meg. A község lüktető

ettek, hanem zabáltak, akkor aztán volt mit csinálni, mert zsák-szám kellett szedni a faleveleket. Ha már nem volt falevél a faluban, tovább kellett menni a határba. Így aztán eljutottunk a Kaposvár és Dombóvár felé vezető kövesutra, ott aztán lehetett szintén szedni a faleveleket. Szabad volt szedni, a hatóságok nem tiltották, sőt arra biztatták a népet, hogy foglalkozzanak selyemhernyó tenyésztéssel. Csak akkor kezdődött a baj, amikor a hernyók beguboztak, mert akkor nem mindig kedvezett az időjárás, ha gyorsan leesett a hőmérséklet, hogy ki voltak fejlődve, úgy gubóztak be, és így aztán sok hernyó nagysága nem érte el az elsőosztályu kategóriát. Legtöbbször csak a harmadik kategóriába sorolták. Mi hiába mondtuk, hogy szépek, az átvevő ha azt mondta, hogy 3. osztályu, nem volt mit tenni, azt kellett elfogadni. Tényleg, hogy a szegényembert még az ág is huzta, mint ahogy a közmondásban van.

A községben kijáró disznókat a parasztok nem tartottak, mint csak olaszdisznót. Ezért mert nem volt a községnek legelője. Csordás sem volt, mert a szarvasmarháknak sem volt legelőjük. Így aztán belterjes istálló s jószágokat tartottak. De azt meg kell hagyni, hogy baromfi az volt, sőt piacra is vitték eladni. Erre igen alkalmas volt a helyi vonat közlekedés, mert úgy Dombóvárra, mint Kaposvárra reggel 7-8 óra között közlekedett vonat, és 12 óra felé jött is vissza. Az 1930-40-es években Nagyberki községben olyan parasztcsalád nem volt, aki ne járt volna piacra. Annak idején az volt a szokás, hogy már május, vagy június hónapban vitték a piacra a kirántani való csirkéket, egy-egy falusi asszony kézbéli kosárba, fején vitte az állatokat. A tehén és a baromfiaknak a hasznát is így: a tejet, turót, vaját, tojást. A szegényebb sorsu emberek terményt is vittek eladni, a babot, kukoricát, zöldséget, ahogy kezdett érni a gyümölcs, azt is vittek a piacra. Ezen a vidéken a meggy, alma, körte annak idején jól termett. Legtöbb parasztháznál, a szérüskertben volt koránérő alma, szentiványi, vagy pamutalma, sárga, kékszilva. Olyanra nem is emlékszem, hogy Jonatán alma

életéhez nagyban hozzájárult a vasuti megálló. Dombóvár, és Kaposvár aránylag közel van, azok a fiatalok, akik nem akartak a községben maradni, részint azért sem, mert nem látták a jövőjük megfelelő fejlődését. Így aztán már több fiatalok is akik kijárták a 6. elemet, elmentek gyárba, üzembe dolgozni. Az 1940-es években itt a községben a jobbmódu családokban már bicigli is volt, de inkább a fiataloknak. Ez a közlekedési eszköz elősegítette, hogy ne maradjanak a falujukban. Emberek reggel munkába mentek, este hazatértek. A szokásaikról nem mondtak le. Hiába jártak a városban, azért a falusi életüket továbbra is a megszokott falusi szokások határozták meg.

Hogy milyen szokásaik voltak?

Többek között, az hogy a gyermekeket megkereszteltették. Így aztán a keresztszülők, és a keresztgyerekek igen csak tartották a rokoni kapcsolatot, szokás volt a komatál, utána a karácsonyi, és a husvéti ajándékozás. Szokás volt a bér málkózás. Nem csak a gyerekek, hanem a felnőttek is bér málkóztak. Éltek a községben a katolikus vallással kapcsolatos szokások, mert eljártak a szomszédos Mosdós községbe templomba. Itt egy kicsit el kell hogy időzzünk: Nem volt a községben templom. Megtudtam, hogy már 1910 óta gyűjtik a pénzt egy templom építésére. Nem véletlen írom, hogy gyűjtötték, mert amíg mi is itt laktunk a pusztán, igen sokszor járták a házakat, pénzt, tojást szedtek össze a templom építésére. Azt beszélték, hogy a községi előljárásának nincsen még annyi pénze, hogy megépítsék a templomot. Meg volt a templomnak a helye a vasutállomástól 200 méterre, ahogy a Fő utca és a Vár utca ágazott el. Itt volt a közelben a jegyzőség, a patika, és átellenben Kalmár János féle malom. Szokás volt a katolikus emberek részéről a gyónás, míg itt templom nem volt, Mósódóson, ~~Kaposváron~~ gyóntak a zárdában. Itt apácák voltak, akik kijártak a községbe, betegeket, idős embereket látogatni. Az apácák szerveztek imaestéket. Hit-tant tanították, előkészítették az első gyónókat, áldozókat. Nagy ün-nepnek számított az első-áldozás. Azt megfigyeltem, hogy az apácák

gyakran utaztak Kaposvárra vonattal. Azt is lehetett látni, hogy az apácák kettesben jártak. Az 1930-as években itt Mosdóson az apácák megjelentek az iskolában a hittanórákon, ugyancsak a Nagyberki elemi iskolában. A katolikus templomba való járáshoz tartozott, hogy 12-21 éves korig a fiatalok leventébe jártak, és minden vasárnap délelőtt katonás sorban mentünk a templomba, nagymisére. Szigoruan követelték a templomba való megjelenést, ha valaki csak egy alkalommal nem ment, azt 5-10 pengőre birságolták, bizony nagy érvágás volt a szegényembernek, mikor egy napi napszám 80 fillér, vagy egy pengő volt. De akinek pénze nem volt, nem tudta kifizetni a birságot, egy napi elzárásra ítélték, amelyet Kaposváron kellett eltölteni a főszolgabírói cellában.

A vallási szokásokhoz tartozott, hogy ha fiatalok házasságra akarnak lépni, előtte hittanóra kellett járni, 4 hétig. Itt aztán szó esett a vallás szeretetéről, annak gyakorlatáról. Az utódok vallásosságra való neveléséről. Ha például: a szülők nem kötöttek házasságot, a templomban, azokat az egyház nem adta össze. Olyan házasság is volt, hogy egyik ember katolikus, a másik meg református volt. Mindig a férfi vallása dominált, a gyerekek is az apa vallását gyakorolták. A Nagyberki népek igencsak vallásosak voltak. Eljártak a környéki szent helyekre, így például: Andocsra, Szent Annára, Segesdre, Gyüdre. Az volt az igazi szentes bucsu, ha gyalog tették meg az utat, így aztán már előtte való nap elmentek hazulról, és két napon át bucsuban voltak. Később már úgy a 40-es években a lovaskocsikkal mentek bucsura, de úgy hogy egy-egy kocsin 10-12-en is ültek.

1941-ben elkészült a Nagyberki katolikus templom. Utána itt kötöttek házasságot, keresztelték a gyerekeket, a halottak tiszteletére misét tartottak. Nevezetesebb ünnepek előtt Karácsony, Husvét előtt esti misét tartottak köznapon. De vasárnap kis és nagymisé. A község apraja-nagyja ment templomba. Kismiésre a gyerekek, és az idősebbek. Mig a nagymisére a felnőtt lakosság. Az volt a szokás, amikor 11 óra

30 perckor kijöttek a templomból, kint az utcán megálltak és beszélgettek. A férfi népség meg bement ^Kközeli kocsmába egy-két pohár borra. A kocsmában nem maradtak tovább, mint 12 óráig, ahogy harangoztak, már is mentek haza. Az volt a szokás, hogy amikor haza érkeztek, azt mondták, hogy "része legyen szintmisében."

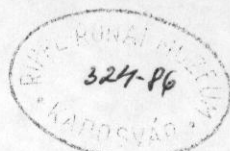
Közművelődés

A községben egy elemi iskola volt. Ahol alsó, és a felsőtagozatosak tanulhattak. Az 1-4 -ig az alsósok, 5-6-ig a felsősök. A lakossághoz viszonyítva kevés volt a gyerek. A lakosság létszáma 1940-ben 2500 körül mozgott, a gyerekeknek száma meg olyan 180 körül volt. Inkább az volt a jellemző, hogy egy családban egy, esetleg két gyerek volt, ez a szám a jobb módú pógároknál szokás, míg a szegényebb rétegnél már 3-4 gyerek volt. Ide jártak a pusztai gyerekek is, a cselédeknél már inkább 3-4 gyerek született, egy családban. Itt ilyen szempontból jó volt a pusztaiaknak, mert közel volt az iskola, vasutállomás. Aki kijárta a 6. elemi, vagy ha nem is, de már betöltötte a 12. évét, járhatott egy héten egy alkalommal délelőtt ismétlőbe, ahol az 5. és a 6. osztályos elemi iskola anyagát ismételték. Ezt a közművelődési lehetőséget nem igen követelték meg, ha nem is mentek, akkor sem érte szó a ház elejét. Az 1930-40-es években itt Nagyberkiben nem lehetett azt mondani, hogy alvó község lett volna, mert télen úgy a felnőtt lakosság, és az ifjuság látogatta az iskolát, este főleg télen, mert szerveztek olvasó-órákat, működött olvasókör. Esti tanfolyamon a felnőttek megszerezték az ezüst, vagy aranykalászos gazdajelvényt, oklevelet, sőt voltak már olyan fiatalok is, akik bejártak Kaposvárra a közgazdasági iskolába, esti tagozatra. Aki ezt az iskolát elvégezte, arra a falusiak igen csak felnéztek. A tudásnak tekintélye volt.

Minden évben Karácsonyra, és Husvétra, a fiatalok esténként

tanítók segítségével készültek szinpadra, amelyet Karácsonykor és Husvétkor, az ünnepekben adtak elő. A befolyt összeget a község javára fordították, általában a könyvtár-állományt növelték. Az nem volt szokás, hogy szindarab lejátszása után a népek elmentek volna a kocsmába mulatni, hanem annak rendje és módja szerint patikacsendesen elmentek haza. Az iskola tantermeit kocsmá helyszínnek nem alkalmazták - így mondták, hogy "szentségtörés lett volna ...". Azt is alkalmazták, hogy amennyiben a község lakossága már megnézte a szindarabot, és jó visszhangot váltott ki, a színjátszók elmentek a közeli falukba, így aztán megfordultak Szabadiban, Attalán, Csomán, Mosdóson, Batában. A környező pusztákról is eljöttek az emberek, mint például Szalacskáról, Kisberkiből, habár itt már megoszlott a lakosság összetétele, mert ugy fele arányban voltak német anyanyelvűek is. Kisgátpusztáról, Gázlóból is, mind a pusztákról az emberek eljöttek Nagyberkibe. Annyira tiszteletben tartották a műkedvelőket, hogy szépen, ünneplősen felöltöztek az emberek.

A község életéhez tartozott, hogy minden évben megtartották az éves hagyományos bucsut, amely ősszel volt, ha jól visszatudok emlékezni, szeptember 8-án. Új ruhát vásároltak. Jókat ettek-ittak az emberek, itt voltak a rokonok. Otthon énekeltek. Házról-házra jártak a környékbeli cigányok, akik kéregettek, de az alkalmi zenészek is itt voltak, játszották a régi magyar nótákat. A fiatalok meg elmentek a kocsmába, és ott táncoltak. Az idősebb korosztály is elment a kocsmába, egy-két liter bort megittak, és hajnal 3-4 óráig elszórakoztak. Az is előfordult, hogy az emberek összeváztek, és megkéselték egymást. Szokás volt, hogy a szülők a lányokat, legényeket elkisérték, a teremben, a fal mellett körben álltak, vagy éppen ültek. Tudták azt, hogy kinek ki is volt a táncosa, vagy kinek udvarolnak. Ezt is mondták az emberek, máma bucsu, holnap meg busulás. Szomorkodás, elmúlt, egy évig nem lesz, hogy "erezd el a hajamat". Az éves hagyományos bucsunak igen csak rangja volt, mert még a katonaságtól is elengedték a katonákat, ha

többre nem is, de egy 24 órás eltávozásra. A falubeliek már mint a tényleges katonák inkább Kaposváron teljesítettek szolgálatot, mint gyalogosok, úgy is mondták, hogy bakák, a somogyi rossebb bakák!... Itt is gyakori szóbeszéd volt, hogy "rossebb egye meg!" Néném asszony, bátyám, ángyom, öcsém, napam, ipam, nászasszony, nászuram. Menyem, komám, komámasszony, sógor. Ezt is gyakran lehetett hallani, hogy mondták az emberek, ha valakinek valami nem tetszett: "Sógor, vagy nem sógor, le a cseresznye fáról." Viccesen azt is mondták, hogy ha valakit kerestek és nem volt jelen. Hol van?"Felakasztották az uborkafára!"

Az 1940-es években mind gyakrabban jött a postás, és hozta a katonai sas behívót, amely azt jelentette, hogy azonnal be kellett vonulni. Mondták az emberek annak a kamaszodó legénynek: "na öcsi, ha isten katonája akarsz lenni, akkor most itt van az alkalom, elszeretheted az ángyodat." Nem csak beszéd volt, hanem valóságban is megtörtént, említem például: Kristóf János katona volt, felesége Irénke otthon volt, egy gyermeke született. A férje szüleivel és annak gyermekeivel élt együtt. A családban Kristóf Lajos 20 éves volt, szemezett az ángyával, elszerette, akkor még nem kötöttek házasságot, mert a testvér-bátyának még érvényben volt a házassága. Sajnos 1942-ben szomorú hírt kaptak, hogy Kristóf János a II. Világháborúban meghalt. Az emberek vicces mondásából, az Isten katonájából házasember lett, mert feleségül vette az ángyát.

Ez is itt a községben gyakori szólás-mondás volt, nézd meg az anyját, és csak úgy vedd el a lányát! Ha valaki egy kicsit is szemfüles volt, arra meg azt mondták, hogy hegyezi a fülét, mint amikor a macska a gabonába piszkít. Ezt is mondták a népek: "az anyós úgy jó, ha porhanyós." Ha megtudták, hogy egy férfi más nőnek is csapja a szelet, szeretkezik, arra meg azt mondták, hogy ő a falu bikája. Itt is gyakran mondták az emberek, ha valaki valamit nem akart megérteni, vagy tudomásul venni: "Nagyot hall, mint ősszel a vincelér."

Ha valaki később kelt fel reggel, arra meg azt mondták, hogy az asszony gatyájára feküdt.- Ha feleségnek gyermeke született, a férjnek mondták, hogy 6 hétig borjukötélen kell lenni, nem lehet az asszonyhoz nyulni!

Itt Nagyberkiben igen csak elterjedt volt a csufolkodás. Ha megláttak egy vasutast, akkor átmentek az utcának a másik oldalára, és a kezükkel mutatták, hogy kell borotválkozni. Ennek ugyanis az a története, hogy valamikor még a századforduló idején Dombóváron a régi vasutállomáson állt a tehervonat, és az idő alatt az egyik vasuzas, fékező bement a borbélyhoz, hogy megborotválkozzák, beszappanozták, s közben elindult a vonat, gyorsan felugrott, úgy szállt fel a vonatra, hogy szappanhabos volt, hát ezért csufolják a vasutasokat még pedig úgy, hogy két ujjukkal mutogattak az arcukra. Ezt is gyakran lehetett hallani: "cigány, biligány, turót eszik az utcán!" Bizony, hogy menekülni kellett a csufolónak, mert a kéregető cigány dühében ami csak a keze ügyébe került, oda hajította.

Itt a községben az emberek sokat adtak az álmokra, így többek között Papp Örzse néni, az egyik zselléraszony, ezeket mondta el, aki annak idején 60 éves lehetett, római katolikus vallású. Ha cigánnyal álmodunk, akkor szerencse lesz, legalább is ér bennünket. Ha disznóval álmodunk, akkor meg aznap urakkal lesz dolgunk. Ha tojással álmodunk, akkor meg árulkodással találkozunk. Ha halottal álmodunk, akkor meg jön az eső! Ha kutyaival álmodunk, akkor el kell rövidesen utazni. Ha valaki kékszilvával álmodik, hamarosan valaki beteg lesz a családban. Ha padláson járunk álmunkban, akkor meg támadás ér bennünket. Ha a házőrző kutya vonyit, közeli hozzátartozó meghal ...

Jáger Jánosné, a községben jól ismert asszony azt mondta, hogy megfigyelte, ha a számár ordít, akkor hamarosan megjön az eső. Dél felől fúj a szél, meghozza az esőt. Ha vonat kerekeinek a csattogása ide hallatszik, akkor rövid idő alatt megjön az eső. Ha a vadludak

délfelől észak irányába repülnek, hideg lesz. Ha a vadludak szabályos ékalakban repülnek, akkor sokáig tart a hideg. De ha a vadludak kisebb csoportokban repülnek, s ha van köztük, amely eltéved, a többitől, akkor meg változékony időjárás lesz. Ha a kutyák nagyon csendben vannak, akkor időváltozás lesz. Azt is Jáger Jánosné elmondta, hogy ha a kutya sokat tutul, akkor rövidesen közeli hozzátartozó meghal...

Ez az idős asszony azt is mondta, hogy ha a cigányok, mármint a kóborcigányok, ha csoportban járják a falukat, községeket, rossz idő várható, hidegre fordul az idő. Ha a kakas sokat kukorékol napközben, akkor hamarosan megváltozik az idő, vagy jóra, vagy rosszra. Ezért is fordult elő, hogyha jó idő volt, és ha a kakas sokat kukorékol, elkergették a közelből. Így mondták: "menj a fenébe Gyurka!" Ha már jót nem tudsz hozni, rossz nem kell!"

Az 1940-es években Somogy megye Nagyberki községben ezek a szolgáltatások voltak:

- 3 Vegyeskereskedő, magántulajdonban,

Főutcában, Buzsáki István nevezetű, aki segédeket és tanoncokat is tartott.

- Főutca és Kaposvár-Dombóvár felé vezető országut kereszteződésében volt Farkas Mihály hentes- és mészáros valamint vegyeskereskedő. Ide jártak a pusztaiak is nagyobb részben vásárolni. Hitelt is adott a pusztaiaknak.

- Ujsorban, amelyet proletárnegyednek neveztek, itt volt Szarka Mihály puszta gazdának a vegyeskereskedése, még a napjainkban is létezik! Ugyancsak egy kis szatócs bolt is volt az állomás környékén. Olyan világ volt, hogy 10-20 fillér összegért papirtölcserbe csomagolták a cukrot.

- Egész községben két kocsmá volt. Itt tavasztól, őszig kint az udvaron úgy a fiatalok, mint az idősebb korosztály vasárnap, és más

ünnepek délutánjaiban kugliztak. Általában csapatban játszottak. Több fára ment ajáték. De a játékosok egymás között is fogadtak, 1-2 pengőben, de kevesebben is. Ez akollektiv játék igencsak jó hangulatban ment. Mig csak be nem sötétedett, játszottak. Persze azért egy-két pohár bort is megittak. Mikor már nem láttak játszani kint az udvarban, kártyáztak a kocsmában. Bármennyi vendég is volt, azért este 9 órakor zárórát jelentettek be.

A községben volt egy malom, ide jártak a környékbeli falukból is, mint például: Szabadiból, Csomából, Mosdósról, és a közeli pusztákról. Malom-tulajdonos Kalmár nevezetű volt. Segédet, és inasokat tartott, többet is. A malom is nyilvános hely volt, ahol az emberek gyakran találkoztak, kicserélték egymás között a véleményüket. Volt úgy is, hogy kint az utcán több lovaskocsi állt, várták azt, hogy mikor kerülnek sorra. Különösen ez olyankor volt így, amikor a cselédség is őrletett, mert azok minden negyed évben vittek őrletni. Egy konvenciósnak 4 métermázsa gabonája volt. Ez a mennyiség 3 hónapra szólt. A gabonát uradalmi kocsi vitte a malomba, és utána meg haza is szállított. A gabonát a molnár 6 részért őrlette, azt vámnak mondták, pénzbe is át lehetett váltani. Mivel ilyenkor igen sok volt a gabona, a molnár megmondta, hogy ki mikorra kerül sorra. A malom éjszaka is ment. Így aztán akire éjszaka került sor, az már este elment, ott aludtak a malomban. Ez azért is jó volt, mert megmondták a molnárnak, hogy milyen lisztet szeretnének, ahogy kérte a tulajdonos, úgy őrölték meg a gabonát. Cselédeknek az volt a kérésük, hogy minél több liszt legyen és kevesebb korpa, még a vöröslisztet is kenyérsütésre használták. Ugyszólván első liszt, a finom liszt, a rétesnek való, igencsak kevés volt. Minél több kenyér liszt kellett, és kevesebb kalácsnak való liszt! Szokás volt, hogy minden egyes zsákra rá volt írva a tulajdonosnak a neve, például: "Juhász József, Nagyberki, vagy Jáger Imre, Nagyberki pusztá. Még szót kell ejteni arról is,

hogy a finom lisztet jobb minőségű zsákba tették, kéziszőttes, kötös zsákba, amely azt jelentette, hogy háziszőttes volt, kétszer lett átszőve, hogy minél sűrűbb legyen. Birta is a zsákolást, több éven át. Volt új és használt foltozott zsák is. Volt egy pusztai malom is, de az nem birta a község és a pusztai őrlendőket teljesíteni, meg hát a pusztai malomban állandóan daráltak, gőzgép hajtotta a malmot, fát és kukoricacsutát égettek a kazánban. Az öreg szakálás malom még a régi helyen áll, ahogy vezet az ut Dombóvárra, Kaposvár felé vezető műút mellett. Aki nem ismeri az nem is nagyon veszi észre, mert olyan alacsony, kis épület. Itt voltak közelben a pusztai cselédházak, de azok már a 60-as években lebontásra kerültek. A községben két borbélyüzlet volt. Érdekessége, az hogy a borbély többet volt kint a területen, mint az üzletben. Akkor az volt a szokás, hogy a borbélymester járt el a házakhoz, vagy ki a mezőre. Kit hol talált, ott vágta a haját, vagy éppen borotválta. Gyakran lehetett látni, hogy az ut mellett is végezte a munkáját a mester. Az is szokássá vált, hogy a borbélymester a parasztnokhoz, és az uradalmi cselédekhez vasárnaponként ment, délelőtt, de azért előfordult, hogy még délután is dolgozott, ha például bucsu, vagy Karácsony, Husvétvéti ünnepek előtt, akkor előtte való napokban estéli órákban is felkereste a mester az embereket. A borbélyt, terménybe fizették. Egy évre 2 mázsa kukoricát adtak májusi morzsolt értéknek megfelelően. Nem volt ebben rossz üzlet. Ha valaki pénzben fizetett, a borbélynak 1 hajvágás 20 fillérbe, és a borotválkozás meg 10 fillérbe került. Volt aki 3 havonta fizette ki a mestert. Még csak véletlen sem lehetett hallani, hogy valaki is adósa maradt volna a mesternek. Ez a szokás úgy az 50-es években kezdett megszűnni, a mai világban már nem létezik, a fiatalok ezt nem ismerik! Ezért is tartottam szükségesnek leírni, hogy maradjon meg emlékként ez is a múltunkból. Igaz, hogy az már most a jelenünkben, fényes, neonvilágítás mellett, bőrüléssel székekben, sőt rádió, vagy televízió hallgatása, vagy nézése mellett történik. Ugyyszólván itt Nagyberkiben

annak idején csak férfi borbély volt, arra nem is emlékszem, hogy női fodrász lett volna. nem is igényelte a lakosság, mert a paraszt-asszonyok saját maguk mosták a hajukat. A kis számu iparosság, és az uri réteg, meg elutazott Dombóvárra, vagy Kaposvárra. Az 50-es és a 60-as években már mindinkább kezdett szokássá válni, hogy a falusi népek is a borbélyhoz mentek, sőt a nők már elutaztak városba, a frizurájukat csináltatni. Mig korábban megcsodálták azt, ha valaki a hosszú haját levágatta, de már az 50-es években nem volt hosszú hajviselet.

A községben csak egy férfi szabó volt. Készített új öltönyruhákat is, de inkább a jobbmódu embereknek. Az 1930-40-es években itt Nagyberkiben is egy budapesti lakosu olyan 45-50 év körüli férfi gyakran megjelent, mert volt kincstári, katonai ruhákat hozott eladni, azokat a ruhákat inkább a falu és a pusztai emberek vásárolták, mert jóval olcsóbb volt, mint az új az üzletben. Mivel ezek uniformisok voltak, részben a szabó átalakította, így aztán sok javítással is foglalkozott. Hosszu köppenyből nagykabátot, kiskabátot, nadrágot csinált. Voltak akik a katonai egyenruhát megfestették, általában kék színre, amely később kivörösödött. Ha a csendőrök meglátták az ilyen embert, azt mondták, hogy itt van egy vörösember, kommunista. Bármit is beszéltek jó volt a ruha, mert nem volt drága, és még a legnagyobb részük jó állapotban is volt. Különösen rossz idő alkalmával használták az emberek. Itt Nagyberkiben, de másik szomszéd faluban is szokássá vált, hogy a katona posztóból gyerekeknek ruhát készítettek, és a leventéknek sapkát, nekem is volt. Nem csak ruhát hozott ez az atyafi, hanem lábbelit is, bőrbakkancsot, csizmát, meg gamáslit, a gamásli arra való volt, hogy a cipő, vagy a bakancs szára fölé a lábszárra csatolták. Ez is divat volt, talán nem is egészen divat, hanem szokássá vált a szegényembereknél, mert ha már annyira elhasználódott a csizma, hogy nem volt érdemes megtalpalni, akkor levágták a szarát, torokban, és kettéhasították, csatot vartak rá, és gamáslinak használták. Gyűjtésem során érdeklődtem gamásli után, de nem sikerült gyűjtenem. Nem adtam

fel azért ezt a gyűjtési lehetőséget, lehet hogy egyszer csak sikerül valahol találnom. Az is szokás volt, hogy ha már annyira elhasználódott a bakancs, vagy a csizma, hogy sem a feje, sem a szára nem volt jó, akkor ha még a talpa olyan volt, hogy papucsnak jó volt, úgy vágták le az emberek, hogy papucsnak tudták használni.

A községben volt egy bognármester. Ennek aztán volt dolga. De annyi, hogy segédekkel és inasokkal dolgozott, mert annyi megrendelő volt, hogy egyedül nem tudta teljesíteni. Ez azért is volt így, mert az 1930-40-es években az itt élő emberek mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkoztak. A bognár készítette el a kocsit, szekeret, nem volt külön kerékgyártó. Keményfából készítette a boronát, hengert, többféle szerszámnyelet. Itt kell megemlíteni, hogy a parasztok között, de a pusztaiak között is többen voltak akik értették a kismesterséget, s annak többféle fajtáját, és így saját maguk faragtak szerszámnyeleket, mint például: kasza, kapa, ásó, vella, kalapács, gereblyenyeleket. Volt egy ilyen beszéd, hogy a községbe haza jött az egyik paraszt-származású továbbszolgált honvédőrmester. Bement a pajtába és kérdezte, hogy ez micsoda, gereblére közben rálépett, a gereblye nyele a fejéhez vágódott. Elkerítette, "az anyja szentségit ennek a gereblyének" tehát mindjárt tudta, hogy micsoda. Ez igencsak itt a községben szájhagyomány volt, mert többször is mesélték az emberek.

Községi kovácmester

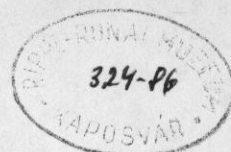
Az 1930-as és a 40-es években itt a Nagyberki községben egy kovácmester volt. A Főutca közepe táján volt. Ugyancsak abban a ház udvarában volt a bognármester műhelye is. Utcafronton meg a tejcsarnok. Régi falusi szokás, hogy itt a férfiak reggel, este, és olyankor amikor kint a határban nem lehetett dolgozni, mert eső volt, összejöttek beszélgetni. Persze hogy azok az emberek is itt voltak, akik valamit készítettek a kováccsal, vagy a bognárral. Legtöbbször egy-egy ekevasat,

csoroszlát, élesítették. Az ilyen szerszámnak mindig kellett lenni a háznál tartalékban. Leggyakrabban a kovácsot, és a bognárt azért keresték fel az emberek, mert lovakat kellett patkolni, kocsit, és más gazdasági szerszámokat kellett javítani, mint pl: boronát, hengert, vetőgépet, kapálógépet. A legtöbb gondot a lovaknak a patkolása okozta.

Itt volt a közelben egy jól forgalmazott vegyeskereskedés, amely korábbi években szatócs bolt volt. Ha valami hiányzott a kovácsnak, vagy a bognárnak, vagy éppen valamelyik parasztembernek, gyorsan elment a vegyeskereskedésbe. A hosszú falak mellett voltak a fiókos, polcos, rekeszes szekrények. Ezeken üvegeket, dohányárut, konyhaeszközöket, csomagolt anyagokat: kerti és mezőgazdasági kisszerszámokat tartottak. Minden áruféleségnek külön kis szekrényfiókja volt. A fűszeres szekrény mindegyik fiókján kis zománétábla hirdette, mit tartottak benne.

Ömlesztve várta a kimérést a köleskása, a gyömbér, az árpakása, a pörköltkávé, a szegfűszeg, a bors, a kömény, só, paprika, tea, meg annyi minden más fajta fű, magféleiség, a jól ismert szentjánoskenyér, rizsa, de az nagyon drága volt, a szegényebb rétegűek nem tudták vásárolni. Az üveg és a porcelánedények a felső polcon voltak elhelyezve, minden valószínűség szerint azért, hogy ne törjön szét. A szekrények tetején voltak a demizsonok.

A rőfös és rövidáru szekrényben sok különböző méretű és színes gomb, tű, cérna, és minden olyan kellék volt, amelyeket a falusiak napi használati tárgyaikhoz, viseleteikhez kellett. És a kástextil anyaghoz "szabott" a szatócs. Készruhát és szatócsok nem árultak. Kapni lehetett viszont sokféle ízű gyerekeknek való cukrot, bocskorszijat, játéknaptárt, éves kalendáriumokat, amely igen nagyon keresett a falusi ember, kedves olvasmányuk volt. Nem hiányzott a boltból a kártyadominó, színes papírok, irkák, füzetek, ceruza, palavessző, palatábla, szivacs, ceruzaheggyező, radír, tolltartó, vignetták, ragasz-

tók, rajzszegek, zsinegek és más kötőszerek.

Egy külön részben volt a kocsikenőcs, vetőmagok, kutyaláncok, szijak, lópatkószegek, kefék, vakarók, különböző méretű meszelők, "firmáncfestékek", gyertyák, többféle méretben, különösen a közelgő Mindenszentek napjára még nagyobb választékban volt. Itt lehetett találni a faszenet, amelyet vasaláshoz, vagy éppen ha valamelyik állatnak a hasa fájt, akkor annak is vittek. Rézgalic, melyet gyakran vásároltak a szőlősgazdák. Itt tartották a festett, vörösszinű marhasót, ha valamiképpen nem lehetett kapni, konyhasót, akkor az emberek kimosták és emberi étkezésre is alkalmas volt. Különösen előfordult a II. Világháboru alatt, de ahogy elmondták az idősebb emberek, az I. Világháboru alatt is így volt. A bolt reggel 6 órakor nyitott, és este 8 óráig tartott nyitva. Délben 1-3-ig zárva volt.

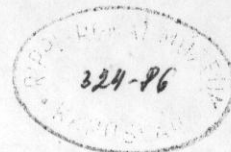
Ugy a szatócsok, mint a vegyesboltosok a tojást, babot, kukoricát megvásárolták, de ott helyben az eladó mindjárt el is vásárolta, az a gyakorlatban előfordult, hogy kevesebbet vásárolt, mint amennyi terményt adott el, ilyenkor a készpénzt kapta a termelő. De viszont az is megtörtént, hogy a vásárló fizetett rá.

Itt Nagyberkiben úgy a szatócsok, mint a vegyes boltosok minden esetben alkalmazkodtak a vevőkhöz, volt is a kereskedők között versengés, hogy ki minél szebb árut tudjon eladni és olcsóbban. Így aztán a vásárlóközönség is jobban kialakult. Gyakran kint az ajtóban állt a boltosnak egyik családtagja, és már messziről köszöntötte az embereket, és mindig volt néhány szava, hogy vannak, mi ujság? És olyankor mondotta a boltos, hogy éppen most kapott friss árut, ami a napokban nem volt, az most van. Még ha a falusi nem is azzal a szándékkal indult el hazulról, hogy bemenjen a boltba, az ilyen kapcsolat révén betért, és ha nem is volt nála pénz, azért az árut megkapta. Így mondta a boltos: "vigye csak, majd ha erre jön, alkalomadtán, kifizeti, ha lesz pénze, nem sürgős, ha később is fizeti ki." "Nem felejtjük el, hogy mit vitt". Az ilyen boltosi és vevői kapcsolat nem tette

indokolttá, hogy a boltajtóra lakat kerüljön. Ha előbb nem, amikor a gazda tejpénzt kapott, vagy eladott egy jószágot, akkor kifizette az adósságot. Több olyan vásárló is volt, akik rendszeresen adósságra vásároltak, ezt már minden alkalommal, egy rendszeresített füzetbe irták, és általában egy hónap múltán fizette ki a vásárló. Biztak az emberek egymásban. Nem is fordult az elő, hogy valaki is az adóssága miatt bíróság elé került volna.

A falu életéhez tartozott a suszter és a csizmadia. A falu suszterja készített új lábbeliket méretre, javította az általa készített lábbeliket, arra igencsak kényesek voltak, hogy más mester készített lábbelit nem szívesen javították. Minden egyes mesterember megismerte a saját készítésű portékáját. Arra igen csak büszkék is voltak, hogy ha 10-15 éves lábbelit vittek javítani, melyet ők csináltak, Ugy a cipésznél, mint a csizmadiánál a falusi emberek szerettek tartózkodni, sok mindenről tudtak beszélgetni, amely a faluban, vagy éppen a környéken megtörtént, de országos dolgokról is esett szó. Leginkább csak olyanoktól lehetett hallani, akiknek volt rádiója, az 1930-40-es években kevés rádió volt a faluban, jobbra a falusi vezetőknek, és a jobb módúaknál.

A falunak a szabadkereskedelméhez tartozott, hogy minden harmadik hónapban volt helyi kirakodó, és állatvásár. Pontosan a puszta területén. Vásártéren volt a futbalpálya is. Minden héten vasárnap délelőtt, később meg köznapján játszottak, illetve tartották a leventék a foglalkozást. A levente oktatók a helybeli tanítók voltak. Kaposvárról a katonaságtól jöttek ki ellenőrizni a levente-gyakorlatokat. A mindenkori megtartott vásárok alkalmasak voltak arra, hogy az emberek tudtak vásárolni, így a vásár arra is alkalmas volt, hogy az emberek gyakrabban találkoztak egymással. Az így megrendezett vásár arra is jó volt, hogy az emberek bizalmasak voltak egymáshoz, mert olyan állatot adtak el, amelynek nem volt hibája, vagy betegsége ... Szinte idegen személlyel nem is kötöttek adás-vételt. Ha mégis elő-

fordult, valamennyi összegű pénzt visszatartottak. Például ilyenek voltak, hogy az eladó azt állította, hogy a tehénben 3-4 hónapos borju van, de viszont azt még nem lehetett pontosan megállapítani, mert csak félidős korban mozdulnak meg úgy a borjuk, mint a csikók, így aztán megvárták, míg elérkezett az idő. Ha nem úgy volt, ahogy az eladó állította, sok esetben az adás-vétel visszaállt, vagy a visszatartott összeget nem kellett kifizetni. De viszont olyan esetek is előfordultak, hogy előleget foglalt a vevő, ha közben meggondolta, visszaállt a vételtől, akkor meg kellett neki duplázni a foglalót. Ez szinte kialakult szokásjog volt.- Ez ellen az emberek nem is tiltakoztak. Vásárban a kereskedők készruhát, és lábbeliket árultak. Itt voltak az edényesek is, terményért adták, sőt hitelre is, amikor meg volt a betakarítás, mentek összeszedni a terményt, általában kukoricát, vagy szemesbabot. Krumplit azt már ritkábban cseréltek áruért. Legtöbb kereskedő Kaposvár és Dombóvár ~~köztétele~~ volt. Vásárhoz tartozott, hogy itt voltak a pecsenyések "lacikonyhások" mérték abort is, ettek-ittak az emberek! Különösen akkor, ha jó vásárt csináltak! Így aztán sok esetben a sátorban még daloltak is, de amennyiben egy-egy zenész is megjelent, bizony hogy jót mulattak az emberek. Ráértek, nem idegesítette őket az otthoni munka, mert mindig volt otthon valaki. A vásárfiáról az emberek nem feledkeztek meg, mert mindig valamivel kedveskedtek az otthonmaradottaknak, ha mást nem is, de mézeskalácsot, vagy éppen valamilyen kisebb tárgyat, bazárárut vásároltak.

Az régi szokás volt, hogy vásárfiát vittek az emberek haza. A vásár nem szűkölt be csak a vásári napokra, hanem az továbbra is kiterelvényesedett, mert elmentek az emberek a faluba a kocsmába, és ott is eggyezkedtek, sőt a lakásukra is elmentek, megnézték a jószágot, amelyet a gazda nem hajtott ki a vásárra. Tudták a napi adás-vételi forgalmat, és az már elegendő volt arra, hogy adják-vegyék az

22.
PIPÉL R...
324-86
KADOCVIA

állatokat egymástól. Szinte nemigen volt olyan adás-vétel, hogy a cigányok ne lettek volna ott, mert azok aztán tudtak ám beszélni, dicsérték az állatot, nyakra-főre, hogy milyen jó fajta, és nem kell attól tartani, hogy beteg! Olyan ember is volt, aki csak alkudott, de nem vásárolt.

Üdvözlettel:

Jeli József
Jeli József

Pécs

7634. Pécs, Magyarürögi

u. 118. sz.

önkéntes néprajz és nyelv-
járásgyűjtő.